

Kiberdiplomácia

Kiberdiplomácia

Szerkesztők

Molnár Anna

Molnár Dóra

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2022

A kutatás az Innovációs és Technológiai Minisztérium mint Támogató által a TUDFO/51757-1/2019-ITM iktatószámom meghozott támogatói döntése alapján, az NKFIH-830-8/2019. számú Megállapodásban foglaltak szerint, a 2019. évi Tématerületi Kiválósági Program céljainak elérése érdekében költségvetési támogatásból valósult meg.

Szerzők
Mártonffy Balázs
Molnár Anna
Molnár Dóra
Nyáry Gábor

Szakmai lektor
Prof. em. Dr. Gazdag Ferenc

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni
Olvasószerkesztő: Tomka Eszter
Korrektor: Pokorádi Zsófia
Tördelőszerkesztő: Kőrösi László

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

ISBN 978-963-531-649-6 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-650-2 (elektronikus PDF) | ISBN 978-963-531-651-9 (ePub)

© A szerkesztők, 2022
© A szerzők, 2022
© A kiadó, 2022

Minden jog védve.

Tartalom

Molnár Dóra: Előszó	7
Mártonffy Balázs: Bevezetés a kiberdiplomáciába: alapfogalmak és elméleti viták	9
Alapfogalmak a kibervilágban	10
A kiberdiplomácia meghatározása	12
Kiberdiplomácia kontra digitális diplomácia	13
A kiberdiplomácia állami megközelítései	14
A kibervilághoz köthető fogalmak a nemzetközi kapcsolatok szakirodalmában	15
A kiberdiplomácia célja: a hatalom, reciprocitás és normák szerepe	18
A kiberdiplomácia és az ENSZ	20
Rövid bevezetés Magyarország kiberdiplomáciájába	21
Felhasznált irodalom	24
Ajánlott irodalom	25
Nyáry Gábor: Kiberdiplomácia: hatalom, politika és technológia	
a geopolitika ötödik dimenziójában	27
Bevezetés	27
A geopolitika beköszön a kibertérbe	28
Diplomáciától a kiberdiplomáciáig	37
A kibertér szabályozása és igazgatása (<i>cyber governance</i>)	45
Kitekintés	48
Felhasznált irodalom	50
Molnár Anna: A kiberdiplomácia fejlődése az Európai Unióban	55
Bevezetés	55
Kiberdiplomácia	56
Az uniós kiberdiplomácia fejlődése	58
Az EU–NATO-együttműködés	65
Következtetések	68
Felhasznált irodalom	68
Molnár Dóra: Nagyhatalmi kiberdiplomácia – az Egyesült Államok, Kína és Oroszország a nemzetközi kiberporondon	73
Az Egyesült Államok mint kiberdiplomáciai óriás	76
Kína és a kiberdiplomácia: egy újabb sikertörténet?	78
Oroszország és a kiberdiplomácia	85
Összegzés	88
Felhasznált irodalom	89

Molnár Dóra: Európai kiberdiplomáciai helyzetkép – Franciaország, az Egyesült Királyság és Németország	93
Franciaország mint kiberdiplomáciai nagyhatalom	93
Németország	97
A vezető (európai) kiberhatalom: az Egyesült Királyság	101
Zárógondolatok	104
Felhasznált irodalom	104
Nyáry Gábor: Kiberbiztonság és külgazdasági kapcsolatok: a digitális gazdaság dilemmái	109
Bevezetés	109
Digitális geoökonómia	110
A digitális gazdaság dilemmái	117
Mesterséges intelligencia: biztonság és gazdaság újraértelmezése a kibertérben	124
Kitekintés	132
Felhasznált irodalom	133

Molnár Dóra

Előszó

A kötet már címében is jelzi, hogy a változó világ hogyan ötvözi a régmúlt hagyományait a modern kor vívmányaival. Míg a diplomáciának hosszú évszázadokra visszanyúló hagyományai vannak, addig a „kiber” fogalom valódi tartalommal való megtöltésére a 21. századig várni kellett.

A kötet betekintést nyújt a kiberdiplomácia alapjaiba. Rávilágít az olyan alapvető, a kérdéskör megértéséhez elengedhetetlenül szükséges fogalmak közötti különbségekre, mint a kiberdiplomácia, a digitális diplomácia vagy az e-diplomácia. Elemzi az Európai Unió kiberdiplomáciai lépéseinek elméleti hátterét, és felfedi az egyes uniós lépések mögötti mozgatórugókat is. A nemzetközi élet legfontosabb szereplői közé azonban az államok tartoznak, ezért mindenképp szükséges néhány állami kiberdiplomáciai gyakorlatot ismertetni. Az olvasó részletesen megismerkedhet a három nagyhatalom kiberpolitikájának alapjaival, valamint a három vezető európai állam utóbbi években elért kiberdiplomáciai eredményeivel is. Köztudott, hogy a biztonság egyes szektorai szorosan kapcsolódnak egymáshoz – így a kiberbiztonság is elválaszthatatlan a politikai, gazdasági, katonai, társadalmi és más szektoroktól. Tekintettel arra, hogy valamennyi kiberdiplomáciai lépés mögött tetten érhetők a gazdasági érdekek, a kötet külön kitér a külgazdasági kapcsolatok kiberdiplomáciai vonatkozásaira, valamint olyan új típusú problémákat is felvillant, amelyek az adatbiztonsággal vagy a mesterséges intelligenciával kapcsolatosak.

A kötet hasznos olvasmány lehet nemcsak a területen jártas és a kiberbiztonság iránt érdeklődő szakközönség számára, hanem mindenkinek, aki a világ problémáit és a mögöttes mozgatórugókat szeretné megérteni, különösen ebben az új, ötödik geopolitikai dimenzióban.

[Vákát oldal]

Mártonffy Balázs¹

Bevezetés a kiberdiplomáciába: alapfogalmak és elméleti viták

„A kibertér és a hozzá kapcsolódó fogalmak esetében nem kérdéses, hogy [...] távol állunk az együttműködéshez szükséges mértékű egységes értelmezéstől. Ez részben a »kiber« jelzővel jellemezhető fogalmi rendszer viszonylagos újdonságából, részben az általa leírt dolgok, jelenségek, objektumok napjainkban is tapasztalható változásaiból következik.”²

Ahogy fentebb dr. Munk Sándor, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem egyetemi tanára is írja, a kibervilágban, és azon belül is a kiberdiplomácia világában való hatékony navigációhoz 2020 derekán még nincs kellő muníciónk. E fejezet ezen szeretne változtatni, vagy legalábbis iránymutatást adni az olvasónak, hogy az egyet nem értések és vitapontok területén el tudjon igazodni. Így e fejezet általános bevezetést nyújt a kiberdiplomácia és részben a kiberbiztonság világába.

Írásom célja, hogy bemutassam, hogyan lehet a kiberdiplomáciát koncepcionálisan értelmezni, valamint hogy hogyan alkalmazzák a fogalmat a szakpolitikákban és a tudományos szaklapokban. Megjegyzendő, hogy a kiberdiplomácia viszonylag új fogalom a nemzetközi kapcsolatok világában. Valamivel elterjedtebb ugyan a médiában, de ott sokszor túl tág fogalomként, valamint pontatlan meghatározásokkal együttesen használják. Így e fejezetben fontos tisztázni néhány kulcsfontosságú kifejezést a kiberdiplomácia megismeréséhez és megértéséhez.

Amikor a kibervilág kérdéseire és különösen a kiberdiplomáciára gondolunk, kiemelten fontos az alapfogalmak tisztázása. Általánosságban elmondható, hogy a *kiber-* előtag a számítógépes és az elektromágneses spektrumhoz kapcsolódó tevékenységekhez köthető dolgokra utal. Ezek a fogalmak magukban foglalják

¹ A szerző szeretne köszönetet mondani Urbanovics Annának, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem hallgatójának, a kutatómunkában nyújtott segítségért.

² Munk Sándor: A kibertér fogalmának egyes, az egységes értelmezést biztosító kérdései. *Hadtudomány*, 28. (2018), 1. 114.

többek között a hálózatba kapcsolt számítógépeket, az internetet, valamint az intranetet, a mobiltechnológiákat, az optikai kábeleket és a szatelliten történő kommunikációkat is. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy a kibertérnek van egy fizikai infrastruktúra-rétege is, amely alátámasztja a kibertert. De ahogy Joseph Nye amerikai professzor is írja, a kibertér önmaga nem pusztán ez a fizikai infrastruktúra, hanem az infrastruktúra által létrehozott tér is.³ A tér ez esetben a kibertér, a kiberdiplomácia helyszíne.

Alapfogalmak a kibervilágban

A *kiber* mint kifejezés a 21. században élőknek nem ismeretlen.⁴ Így valószínűleg kötetünk olvasója is tisztában van azzal, hogy a kifejezés valamilyen módon a számítógépek kultúrájára, az információs technológiára és a virtuális valóságra utal. A kifejezést azonban gyakran összekeverik vagy szinonimaként használják az *e-*, a *virtuális* és *digitális* fogalmakkal, pedig valójában mást értünk mindegyik alatt. Érdekes felvetés továbbá, hogy miért beszélünk például virtuális, elektronikus vagy digitális bűnözés helyett a kiberbűnözésről? Valamint érdemes megvizsgálni, hogyan kapcsolódnak egymáshoz ezek a hasonló, ámde különböző kifejezések. Érdemes feltenni azt a kérdést is, hogy miért épp *kiberdiplomáciáról* beszélünk, valamint hogy pontosan mi a különbség a kiberdiplomácia és a digitális diplomácia között. Összességében tehát fontos különbséget tenni a szavak között, amit lejjebb egy rövid áttekintésben meg is teszünk.

A *kiber-* előtag etimológiája az ókori görög „kormányzás” szóhoz vezethető vissza, de a napjaink modern társadalmában használt fogalmat Norbert Weiner *Kibernetika* című könyvéhez tudjuk kötni.⁵ A *kiber-* előtag fokozott használata, nem meglepően, követi az internet elterjedését. A 21. század elején négy fogalmat különböztetünk meg egymástól, amelyek hasonló, de mégis jól elválasztható témákra utalnak:

³ Joseph S. Nye, Jr.: *Cyber Power. The Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard University*, 2010. 3.

⁴ Jelenleg magyar szövegekben mind a *kiber-*, mind a *kiber-* előtag, rövid, illetve hosszú *i*-vel is, használatos. Itt konzervensen a *kibert* – rövid *i*-vel – használom.

⁵ Weiner Norbert: *Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Paris, Hermann & Cie & Camb. Mass. (MIT Press), második, javított kiadás, 1961.

- a *kibernetika* és a *kiber-* előtag elsősorban a biztonsági kérdésekre,
- az *e-* vagy *elektronikus* előtagok a gazdaság különböző területeire,
- a *digitális* szó leginkább a vállalati és az állami szektorra utal, illetve itt használják, míg végül
- a *virtuális* kifejezést, amely húsz évvel ezelőtt még szinte szinonimája volt a másik háromnak, mára gyakorlatilag elhagytuk a társfogalmak közül, és inkább más, *VR* – *virtuális valóság* alapú eszközökre és valóságokra utalva használjuk.

Mivel a *kiber-* előtagról és a *kiber* fogalmakról mint a kiberdiplomáciában leginkább elterjedtekről sok szó fog esni még a fejezetben, így itt a másik hármat mutatom be.

Az *e-* az „elektronikus” szó rövidítése. Először az e-kereskedelem elterjedése révén került be a mindennapi használatba, leginkább mint az interneten alapuló kereskedelem egyik első meghatározása. A kezdeti időszakokban, például az Európai Unió (EU) lisszaboni (2000) és az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) által szponzorált Információs Társadalom Csúcstalálkozón (World Summit on the Information Society, WSIS) közzétett nyilatkozatokban is (Genf 2003; Tunisz 2005) az *e-* volt a leggyakrabban használt előtag. Az Információs Társadalom Csúcstalálkozók meg határozott feladatok és javaslatok olyan cselekvési irányokat adtak meg, amelyek az e-kormányzás, az e-üzlet, az e-tanulás, az e-egészségügy, az e-foglalkoztatás, az e-mezőgazdaság és az e-tudomány területein szerettek volna haladást elérni. Az *e-diplomácia* fogalmát nemzetközi szinten 2007 óta használjuk, amikor a svéd diplomácia felállította az első „virtuális” e-nagykövetségeket.⁶ A kezdeti lelkesedés ellenére mára már az *e-* mint jelző egyre kisebb mértékben van jelen. Nemrégiben még az Európai Unió is elkezdett felhagyni az *e-* előtag használatával. Egyes értelmezések szerint ez azzal is magyarázható, hogy távolodni a próbál a lisszaboni menetrend kudarcától.

A digitális előtag az 1-re és a 0-ra utal. A nulla és az egyes a számítógépes kódok alapjai, azok a számjegyek, amelyek mint bináris változók az egész internetes világ alapját képezik. A múltban a digitális előtagot a digitális technika leírása mellett főként a nemzetközi fejlesztési körökben használták, leginkábbis a „digitális szakadék” ábrázolásaként. Az elmúlt néhány évben a digitalizálás nevű folyamat megkezdte az internet nyelvének meghódítását is, és beépült

⁶ Molnár Dóra: *Törékeny nagyhatalmiság: a kiberbiztonság*. Budapest, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, 2019. 38.

az Európai Unió által használt dokumentumokba és stratégiákba. Itt a konkrét, kódokkal leírt legközelebb álló fogalmakra gondolunk alapvetően.

Végezetül a *virtuális* szó leginkább az internet immateriális, nem fizikai valóságához vagy természetéhez kapcsolódik. A virtuális valóság lehet immateriális valóság (valami, amit nem lehet megérinteni), és olyan valóság is, amely nem létezik (hamis valóság). A *virtuális* szó, illetve előtag, leginkább a fent említett többértelmű jelentése miatt ritkán jelenik meg a politikai nyelvben és a nemzetközi dokumentumokban, így a kiberdiplomácia világában is elenyésző szerepet játszik.

A *kiber* fogalom a legszélesebb kategóriát képviseli az előtagok között, és a leghasznosabb a kiberdiplomácia világában való eligazodáshoz is. Tudjuk, hogy a diplomácia az államok egymással fenntartott kapcsolatainak gyakorlata, a nemzetközi jogban meghatározott alanyok külkapcsolatainak békés módon és mindenekelőtt tárgyalásos úton történő rendezése. Itt leginkább államokról és nemzetközi szervezetekről beszélünk. A kiberdiplomácia tehát, alapjaiban véve, a kibervilágban folytatott diplomáciaként is értelmezhető lenne, de ez természetesen ennél bonyolultabb.

A kiberdiplomácia meghatározása

A *kiberdiplomácia* fogalmának hatékony megismeréséhez érdemes rövid kitérőt tenni a hagyományos diplomácia világába. Mint ismeretes, a diplomáciát folytató legfőbb szereplők az államok, valamint a nemzetközi intézmények. Az államok a nemzetközi rendszer elsődleges alanyai, amelyek lakossággal és területtel, az erőszak legitim monopóliumával, valamint belső és külső legitimitással rendelkeznek. Az államok központi szerepet játszanak mind a nemzetközi kapcsolatokban, mind a tudományági megfelelőjünkben, a nemzetközi kapcsolatok elméletében is. A diplomácia a nemzeti hatalom és érdek nemzetközi kapcsolatokban való érvényesítése, békés eszközökkel.

A kiberdiplomácia fogalma, valamint pontos tudományos meghatározása még mindig vitatott. Elég új fogalomról van szó, amely leginkább az angolszász akadémiai világban, és a világ egyik vezető kiberhatalma, az Egyesült Államok tudományos világában jelenik meg. Emellett neves egyesült királyságbeli egyetemek is foglalkoznak a kutatásával. De mindkét akadémiai világban a szakirodalom a legtöbb esetben csak érintőlegesen foglalkozik a kiberdiplom-

máciával, és leginkább a kiberbiztonság és a kiberhadviselés egyik mellékvonalaként tekint rá.

Ha viszont önálló, konkrétan a kiberdiplomáciával foglalkozó cikket keresünk, akkor a leginkább említésre méltó a *Kiberdiplomácia: a nemzetközi társadalom kialakítása a digitális korban* című tanulmány.⁷ A szerzők azt állítják, hogy a kiberdiplomácia „növekvő fontossága ellenére továbbra is periferikus kérdés a nemzetközi kapcsolatok irodalmában”, valamint kiemelik, hogy a kibernetikus események, köztük a kibertámadások a médiában sokkal nagyobb hangsúlyt kaptak, mint a kiberdiplomácia.

A fentiek alapján a kiberdiplomácia úgy definiálható, mint egy adott állam egyedül vagy több állammal együttesen véghez vitt olyan cselekedeteinek összessége, amelyek külpolitikai célokat és érdekeket szándékoznak érvényesíteni a kibertérben, erősen támaszkodva az információ, az információkommunikáció és a számítógépek felhasználási területeire.

Kiberdiplomácia kontra digitális diplomácia

A kiberdiplomáciát fontos elválasztani egy másik hasonló fogalomtól, a digitális diplomáciától. Ugyan már utaltam a digitális, az e-, a virtuális és a kiber fogalmak közötti különbségekre, de fontos megkülönböztetés, hogy a kiberdiplomácia nem egyezik a digitális vagy az e-diplomáciával. Bár hasonló részekből állnak össze, eltérő fogalmakat írnak le. A digitális diplomáciát és az e-diplomáciát viszont egymáshoz hasonló fogalomként használják, azonban mindkettő markánsan különbözik a kiberdiplomáciától.

Amíg a kiberdiplomácia a kibertérben alkotott külpolitikához köthető, a kibertér irányítására tett kísérleteket fedt le, addig a *digitális diplomácia konkrét diplomáciai cselekedeteket takar a kibertérben*. Előbbire példa egy, az internet szabályozásáról szóló nemzetközi egyezmény tárgyalásához a nemzeti álláspont kidolgozása és képviselése tárgyalásos úton, míg utóbbira egy Twitter-üzenet, amelyen egy ország külügyminisztériuma üdvözli például Észak-Macedónia csatlakozását a NATO-hoz. Pontosabban tehát a digitális diplomácia vagy e-diplomácia az információkommunikációs technológiai eszközök és módszerek közvetlen alkalmazása a diplomácia és a külpolitika területén. A kiberdiplom-

⁷ André Barrinha – Thomas Renard: Cyber-diplomacy: The Making of an International Society in the Digital Age. *Journal of Global Affairs*, 3. (2017), 4–5. 353–364.

mácia azonban a konfliktuskezelést, a kibertér körüli megállapodásokat jelenti, és az ezzel kapcsolatos politikára utal. Ugyan a digitális és az e-diplomáciát eddig szinonimaként kezeltem, egy másik megközelítés szerint az e-diplomácia fogalmához képest a „digitális diplomácia fogalma szűkebb, alatta elsősorban a közösségi média eszközeit, a Facebookot és a Twittert értik”.⁸

A kiberdiplomácia állami megközelítései

Mint általában a politikában, a kibertér rendezésére tett javaslatokban sincs konszenzus az államok és a részes szereplők között. Nincs egyetértés továbbá abban sem, hogy a kibertér hogyan, illetve kell-e egyáltalán irányítani, illetve szabályozni. Ezek viszont olyan meghatározó kérdések, amelyek átfogják a kiberdiplomáciai kezdeményezéseket, és rendezésük nélkül nem vagy csak nagyon keveset tud a kiberdiplomáciai tér előrehaladni.

Az államok a versengés mellett már hosszú évek óta egyeztetnek a kibertérben érvényes nemzetközi jogról és viselkedési normákról, viszont alapvető különbségek vannak az álláspontok között. Az USA, az Európai Unió, illetve a NATO és tagállamai a kibertér szabad, demokratikus jogállami és biztonságos működését alapvető értéknek és érdeknek tekintik. Ehhez csatlakoznak a hasonló értékrendű és gondolkodású országok. Az úgynevezett nyugati közösség szerint a kibertér szabadságának és biztonságának szavatolása a nemzetek, kormányzatok, a tudományos és a civil szféra közös felelősségvállalásán valósulhat meg, és a többszereplős modellt tartják fontosnak. Nyugati megközelítésben a nemzetközi jognak teljes mértékben érvényesülnie kell a kibertérben, beleértve a nemzetközi humanitárius jogot és az önvédelemhez való jogot is.

A nyugati felfogással szemben Kína, Oroszország és több fejlődő ország az államok tradicionális szuverenitásának a kibertérre történő kiterjesztését támogatja, és ellenzik a közös szerepvállalást. Ezek az államok alapvetően inkább kormányközi modell alapján képzelik el az internetszabályozást. Sok helyen eltér a véleményük a nyugati csoporttól, például ezen államok szerint a kibertérre nem lehet érvényesnek tartani a hadviselésre vonatkozó nemzetközi jogot.

Persze államok nem csupán egyedül, önmagukban tudnak kiberdiplomáciát folytatni. Különböző csoportosulások, bilaterális vagy multilaterális formációk vagy szövetségi rendszerek keretében is lehet hasonló tevékenységet folytatni,

⁸ Molnár (2019): i. m. 38.